

O SLAVISTIČKOM I OPĆELINGVISTIČKOM PRISTUPU LUŽIČKIM JEZICIMA

DALIBOR BROZOVIĆ

I

Lužički su jezici oduvijek privlačili pažnju slavista, osobito čeških, poljskih, ruskih i njemačkih. Taj je interes najvećim dijelom ograničen na komparativno-slavensku problematiku, u prvom redu na međusobni odnos gornjolužičkoga i donjolužičkog jezika i na odnose lužičkosrpske jezične grupe kao cjeline prema lehitskoj i čeho-slovačkoj. Poticaji su veoma različiti — znanstveni je interes opravdan zaista visokim stupnjem zanimljivosti koju pružaju spomenuti problemi u svoj svojoj kompleksnosti, ali ne mogu se poricati ni neki drugi momenti: specifičnost položaja Lužičkih Srba opkoljenih sa svih strana područjem njemačkog jezika, procesi »izumiranja«, politička strana pitanja itd. Može se slobodno reći da su ti drugi momenti za širu javnost važniji nego pitanja od naučnoga komparativističkog interesa i da se opći pojmovi i predodžbe o lužičkoj problematici oblikuju prvenstveno upravo oko tih momenata, a onda već formirani prodiru i među slavenske i evropske slaviste koji nisu po specijalnosti sorabisti ili se bar ne bave užom zapadnoslavenskom problematikom. Jasno je da su lingvisti neslavisti u još većoj mjeri podložni tom utjecaju, a također literarni historičari i komparativisti, etnografi, folkloristi itd. S njemačke se strane u lužičkom slučaju, često jače nego u drugim prilikama, osjeća ona emocionalna komponenta koje se njemački slavisti teško oslobađaju i kad se radi o učenicima koji su daleko od vulgarnopolitičkih narudžbi nacionalističkih potreba (najilustrativniji je primjer Lorentzov pristup kašupskom problemu, koliko god Lorentz ostaje najbolji poznavalac i najzaslužniji obrađivač *kaszubszczyzne*). Sa slavenske je strane emocionalna komponenta također prisutna, bilo da je u pitanju neka vrsta sentimentalnog odnosa prema najmanjem bratu, bilo da se radilo o zanimanju za potencijalno uporište kao srodnikâ preko granice (osobito s češke strane, uostalom ne bez odgovora u Lužici, prvenstveno Gornjoj). Tu je konačno i fenomen izumiranja, u predodžbama tako povezan s Lužicom, koji je sam po sebi veoma zanimljiv i privlačan:

Slaveni dolaze u Lužicu kao da pristupaju smrtnoj postelji i pitaju se koliko će umirući još živjeti. Evropljani pak radoznalo promatraju kako to izgleda kad jedan jezik izumire — u dvadesetom im je stoljeću Lužica jedinstvena prilika za takvo promatranje na našem kontinentu. Postoji, na kraju, i domaći pristup lužičkim jezicima, uz naučni komparativno-slavistički i uz onaj drugi, koji bismo mogli nazvati publicističkim. Same Lužičane zanima naime prvenstveno normativna gramatika obaju njihovih jezika, problemi pravopisa i grafije, terminologija, praktične zadaće školstva, periodičnog tiska i nakladne djelatnosti, jezička svijest kod publike i sl. Drugim riječima, domaći se interes iscrpljuje uglavnom u dnevnoj praktično-utilitarnoj problematici, ali uvijek je bilo Lužičana koji su se bavili sorabistikom sa stanovišta potrebâ komparativne slavenske gramatike, više manje u istom okviru u kojem se i inače kreće interes slavista. U prošlosti je izrazit primjer takve orijentacije bio Arnošt Muka (Ernst Mucke), a danas se u uvjetima socijalističkog razvitka izgrađuje priličan broj sorabista-komparativista u institutima i fakultetima u Budyšinu, Leipzigu i Berlinu.

Jasno je da nas ovdje mogu zanimati samo komparativistički i normativni pristup lužičkoj jezičkoj problematici, a onaj treći, koji nazvasmo »publicističkim«, moramo, naravno, ostaviti po strani. Ali to ne znači da ako se odričemo metode, treba da se odreknemo i materije — ne mislim naime da su problemi koji izviru iz položaja i razvitka lužičkih jezika i lužičkog naroda nezanimljivi za lingvisti kao predmet znanstvenog proučavanja. Naprotiv — i komparativistički i normativni sorabistički problemi zahtijevaju iscrpno proučavanje lužičke historijske, sociološke, etnogenetske, etnografske, političke i druge slične problematike, budući da ona u svoj svojoj kompleksnosti prožima sva sorabistička i komparativistička i normativna pitanja, i ona se ne mogu rješavati gotovom, neprilagođenom bohemističkom, polonističkom, ili, na primjer, serbokroatističkom metodologijom, a ni s pomoću mehanički primijenjenog fonda asocijacija koji pruža bohemistika, polonistika itd., ili jednostavno slavistika kao takva. Tu se ne radi o poznatoj formuli da se »jezik mora proučavati u vezi s društvom koje ga govori«, radi se o naravi same te veze. Drugim riječima, nije dovoljno proučavati sociološku, etničku i sl. problematiku danoga jezika samo onda kad treba objasniti određenu konkretnu pojavu u samom tom jeziku, sama ta problematika može i mora biti i samostalan objekt lingvističkog proučavanja, inače se, što je u lužičkom primjeru osobito opasno, u lingvistička istraživanja lako uvlače pojedine nekritičke predodžbe »publicističkog« pristupa materiji.

Lužički su jezici vrlo perspektivni za istraživačku eksploataciju iz svih triju spomenutih aspekata, nijedno drugo slavističko područje

nije im ravno u tome pogledu ako se gleda na kombinaciju, a ne na pojedine aspekte. Mnogi se važni slavistički problemi javljaju u Lužici u izuzetno zaoštrenom vidu i zato su pristupačniji analizi, a neki se sociološko-jezički i etničko-jezički problemi nalaze u Lužici i dan-danas u stadiju koji je drugdje u slavenskom svijetu već više ili manje odavno prevladan — ako se apstrahiraju čisto lokalni aspekti i ako se uzme u obzir da iste stvari u razna doba nisu iste stvari, onda nam ipak ostaje, *mutatis mutandis*, još uvijek veoma mnogo metodološki korisnih analogija, koje mogu u pojedinim slučajevima baciti sasna novo svjetlo na neke sporne probleme zato što nam te analogije daju mogućnost da vlastitim očima promatramo zbivanja koja na drugim terenima zahtijevaju uživljavanje u prošlost. Ali ne želim ovdje upozoravati samo na slavističku vrijednost sorabističke problematike — to nije prijeko potrebno budući da slavistički interes za Lužicu raste i donosi sve više plodova. Želio bih pak pokazati kako gotovo svako slavističko sorabističko pitanje predstavlja u isti mah i neobično interesantan problem sa stanovišta opće lingvistike. Pokušat ću tu tvrdnju dokazati demonstrirajući slavistički i općelingvistički pristup sorabistici iz svih triju dosad tretiranih aspekata, bez pretenzija da ovdje rješavam bilo koje postavljeno konkretno pitanje.

II

Kako je već spomenuto na početku, komparativističko-slavistički interes koncentrira se na problem unutarnjih odnosa u lužičkoj jezičkoj grupi i na njezine odnose prema lehitskoj i čeho-slovačkoj grupi.¹ Radi se prema tome o prirodi odnosa unutar zapadnoslavenske grane, pa bi se problem dao u obliku pitanja formulirati ovako: — da li je lužička grupa kategorija adekvatna lehitskoj i čeho-slovačkoj (ili na jugu hrvatskosrpsko-slovenskoj i bugarsko-makedonskoj), ili su dva njezina člana prvobitno pripadala jedan lehitskoj (donjolužički), a drugi čeho-slovačkoj grupi (gornjolužički), ili su pak, konačno, oba lužička jezika otpali dijelovi lehitske grupe, koji su pošli vlastitim putem, a u raznim razdobljima i svaki u drugoj mjeri došli u doticaj i pod utjecaj čeho-slovačke grupe? Svaka od tih triju hipoteza ima stanovite argumente za sebe, a jasno je da se problem i ne da riješiti ako je kao cilj stari *Stammbaum*, koji je uza sve svjesno prihvaćene nove ideje ipak još uvijek često nesvjesno prisutan u našim predodžbama kad se razmatra genetska problematika.

¹ O pojmu i terminu »grupa jezika« raspravljam u radu »O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatsko-srpskih dijalekata«, koji je tiskan u novosadskom *Zborniku za filologiju i lingvistiku* (br. 3, 1960, str. 68-88, naklada Matice srpske), a u skraćenom obliku tiska se u Poljskoj.

Standardno je djelo lužičke komparativistike već gotovo tri desetljeća Stieberova knjiga *Stosunki pokrewieństwa języków łużyckich* (Kraków 1934)³, rađena na temelju vlastitih istraživanja i istodobno kao sinteza dotadanih napora (prvenstveno Ščerbinih). Stieber se u glavnim pitanjima nije izjasnio, nego je više manje samo iznio i razmotrio činjenice i objašnjenja, a tako je zapravo postupio i dvadeset i dvije godine poslije u svojem kratkom i sažetom pregledu zapadno-slavenskih dijalekata.³ Zapravo je samo jedno pitanje izričito skinuto s dnevnog reda — samostalnost lužičkih jezika nesumnjivo je utvrđena, oni su jedan od drugoga nezavisni bar toliko koliko i bilo koja druga dva slavenska jezika iste grupe ili koliko i pojedini jezici istočne grane. Pojam o »lužičkosrpskom jeziku« s dva »dijalekta«, gornjoluzičkim i donjoluzičkim, iz nauke je već definitivno uklonjen (iako se po inerciji i danas nađe u publicističkim djelima, udžbenicima, enciklopedijama i sl.).⁴ Ali može se reći da se danas kao reakcija javlja stanovito precjenjivanje razlika između gornjoluzičkog i donjoluzičkoga, a u vezi s tim dolazi i stanovito podcjenjivanje općelužičkih osobina. Posebne veze jednog od dvaju lužičkih jezika ili kojega njihova dijalekta s lehitskom ili čeho-slovačkom grupom, odnosno s kojim njihovim dijelom, dobivaju u tom svjetlu veće značenje nego što im pripada — kao da se zaboravlja da analognih pojava ima u svakoj slavenskoj jezičkoj grupi, pa čak i u odnosima između južne, istočne i zapadne grane (poznate pojave u Koruškoj, srednjoj Slovačkoj itd.).

Stieber nabraja šest fonetskih i tri morfološke općelužičke crte: 1. zatvorena artikulacija psl. *jata*, 2. specifičan tretman psl. *r* iza *t*,

³ To je djelo pandan radu Kazimira Nitscha »Stosunki pokrewieństwa języków lechickich« (izišlo 1905. u *Materiały i Prace Komisji Językowej A. U. III*, pretiskano u K. Nitsch: *Wybór pism polonistycznych*, knj. III, Wrocław-Kraków 1954), gdje se obrađuju uzajamni lehitski odnosi (poljsko-kašupsko-polapski), odnosi lehitske cjeline prema lužičkoj i čeho-slovačkoj kao i odnosi između pojedinih lehitskih jezika i češkoga, slovačkoga i u prvom redu lužičkih.

³ *Zarys dialektologii języków zachodnio-słowiańskich*, Warszawa 1956. str. 17/18, 44-52. U biti isti stav zadržava Z. Stieber i u drugom kritičnom zapadno-slavenskom problemu — u pitanju naravi poljsko-kašupskih odnosa (to oboje vrijedi i za raspravu »Wzajemne stosunki języków zachodnio-słowiańskich« u *Biuletynu Polskiego Towarzystwa językoznawczego*, Zeszyt XIV, Wrocław-Kraków, 1955, koja je priprema za *Zarys*).

⁴ Isp. o tome Heinz Schuster-Sewc, »Sprache und ethnische Formation in der Entwicklung des Sorbischen«, *Zeitschrift für Slawistik*, Band IV, Heft 4, str. 578, 595 itd. (citirano SEFES). Rijetkost je da se i u znanstvenoj literaturi danas govori o lužičkom jeziku, koji je »divisé en deux dialectes avec deux petites langues littéraires distinctes« (A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, Tome I, Paris 1950, str. 18. — Vaillant poput većine drugih francuških slavista na čelu s pokojnim Melletom tretira na više manje isti način i neke druge slavenske jezike »drugoga reda«, kao bjeloruski, slovački, makedonski, pa i ukrajinski).

p, k, 3. epentetsko j pred mekim suglasnicima, 4. ispadanje s u skupini *str*, 5. prijelaz *vi* u *j(i)*, 6. dvojni refleks *e/o* za *psl. jor* u jakom položaju, 7. čuvanje aorista i imperfekta, 8. čuvanje *kopule* u 3. licu sing. perfekta i 9. čuvanje dvojine.⁵ Ta lista zaista nije jako duga niti se radi o kapitalnim pojavama, a osim toga i u njoj samoj ima »neap-solutnih« diskriminanta: 3. crta obuhvaća i bliže poljske i češke govore, 4-6. nisu zastupljene u izumrlim donjoluzičkim govorima istočno Nyse (4. i 5. ni u dvama današnjim jugoistočnim donjoluzičkim dijalektima koji predstavljaju prijelaz prema tim izumrlima)⁶, a morfološke crte (7-9.) nisu inovacije pa kao arhaizmi imaju automatski manju dokaznu vrijednost. Drugim riječima, na listi ostaju samo prva i druga diskriminanta kao besprijeekorne u klasičnom smislu, ostale su »nekorektne«, a neke osim toga predstavljaju relativno mlade pojave.

Bez obzira koliko se gornja lista dađe upotpuniti sitnijim crtama iste kategorije,⁷ u načelu ima nedostatak da nije uzeta u obzir opća fizionomija, koja je u svakom idiomu rezultanta svih njegovih strukturalnih i genetskih (uglavnom statističko-izoglosnih) komponentata. Ne mislim tu samo na onu prvu površnu sliku prelaznosti između češkoga i poljskoga koju nezapadnoslavenski slavist dobiva u neposrednom dodiru s o b a lužička jezika (češki iktus, poljske kratkoće vokala, nešto »poljskiji« konsonantizam). Taj se dojam prelaznosti tek u drugoj fazi specificira zapažajem da je donjoluzički još bliži poljskome nego gornjoluzički. Takvi dojmovi odgovaraju činjeničnom stanju, ali oni nisu odlučni za fizionomiju grupe jezika — kao što za čehoslovačku grupu nisu odlučne karakteristične prozodijske impresije (koje uostalom ni u jednom od njezinih dvaju jezika ne obuhvaćaju sve dijalekte) i kao što makedonsko-bugarska grupa nije definirana monotonim ponavljanjem postpozitivnog člana. Takvih površinskih akustičkih fizionomija konačno i nemaju sve grupe, npr. sama naša, srpskohrvatsko-slovenska, a nema je ni lehitska (pretpostavimo samo da je polapski živ!). Zajednička fizionomija grupe sastoji se u lužičkom slučaju od drugih elemenata.

Tu je u prvom redu leksik. Karakteristično je da Stieber u spomenutoj listi općelužičkih crta ne spominje leksika, ali u listi razlika

⁵ *Zarys*, str. 17, 18.

⁶ *Ibidem*. — Treba uz ta Stieberova ograničenja dodati da ni 5. crta nije u zapadnoslavenskom samo lužička, ona u nešto ograničenijem opsegu nastupa i u nekim kašupskim dijalektima, pa sporadički čak i u poljskim mazurskim govorima (v. u Nitscha *Stosunki* 1954, str. 30, 40, 43).

⁷ Npr. iz fonetike *strovj za psl. *svdorvъ*, što je inače u svih Slavena dalje *zd-* (samo u staroruskom sporadički *storov-*), ili iz morfologije arhaizam *-eje* u gen. sing. pridjeva ž. roda i sl. (isp. u Stiebera, *Stosunki*, gdje se takva problematika posebno razmatra).

između gornjolужиčkoga i donjolужиčkoga pobrojana su ipak i neka rječnička nepodudaranja.⁸ I u drugoj novijoj listi razlikâ figurira leksik,⁹ ali u oba slučaja uglavnom ne nalazimo užega osnovnog rječničkog fonda niti razlikâ koje bi prelazile opseg normalne diferencijacije između kojih drugih dvaju slavenskih jezika iste grupe, pa čak i između dvaju udaljenijih dijalekata istoga jezika (uzevši u obzir da tu postoje dva književna jezika, a standardni je jezik inače snažan unifikator leksika). S druge strane opteluzičke leksičke osobine vrlo su karakteristične i u slavenskom svijetu izrazito individualne te kao diskriminante stoje u vrlo uočljivoj opoziciji prema svim slavenskim jezicima. Bit će dosta iznijeti samo dva primjera, oba inovacije: psl. **perdnijъ* dobilo je i funkciju **pr'vyjъ*, a psl. *otroba* preuzelo je značenje psl. **sr'dbce*.¹⁰ U mlađem sloju Šewčeve liste nalaze se i mnogi germanizmi, ali oni se dadu i na drugi način interpretirati, o čemu poslije.

Glavni argument za tezu o nepremostivoj suprotnosti između lužičkih jezika predstavlja tvrdnja da je vrlo teško ili nemoguće rekonstruirati lužički »prajezik«. Ali u preostalim dvjema zapadnoslavenskim grupama ista je situacija,¹¹ a i u objema južnoslavenskima. Građa za potkrepu jaza crpe se uglavnom iz fonetike, i u klasičnim dijahronim fonetskim vertikalama imamo zaista znatne suprotnosti u najstarijim procesima i jasne razlike u mlađim pojavama. Ali treba ipak uzeti u obzir nekoliko momenata. Dobar dio fonetskih razlika ne predstavlja ni izdaleka apsolutne diskriminante, bilo da inovacije jednoga jezika ne obuhvaćaju čitava njegova terena ili da prelaze i u pogranične govore drugoga jezika.¹² Osim toga, neke od fonetskih razlika dadu se interpretirati i kao crte koje ih zbližuju. Tako se gl. i dl. *ó* i *ě* razlikuju podrijetlom, frekvencijom i funkcionalno,¹³ ali to su ujedno i sasvim specifični lužički glasovi koji cijeloj grupi samo po-

⁸ *Zarys*, str. 47.

⁹ SEFES, str. 582, 585.

¹⁰ Dl. *prědny* = »prvi« i »prednji«, gl. »*prěni-*« = »prvi« (uz arhaizam *pjerwy*, Vaillant o. c. Tome II, II-ème Partie, str. 659, ali moderna ga djela i ne spominju, npr. Jakubašev rječnik 1954. i Wowčerškova gramatika 1955), *prědni* = »prednji«. Isto tako dl. *wutšoba*, gl. *wutroba* = »srce«, a za značenje »utroba« preuzet je pl. od psl. **černo*: dl. *erjowa*, *crjewa*, gl. *črjewa*.

¹¹ Isp. u Nitscha, *Stosunki* 1954, osobito str. 18.

¹² Stieber iznosi pregledno takve slučajeve (*Zarys*, str. 44-51); karakteristično je stoga da je njegova lista fonetskih razlika znatno kraća od Šewčeve.

¹³ Isp. novije poglede u Šewčevim radovima *Wergleichende historische Lautlehre der Sprache des Albin Moller* (Berlin 1958, *passim*, rec. F. Michalka u *Lětopisu Instituta za serbski ludospyt*, Rjad A. Číslo 5, str. 150-5). »Reflexe der Längen im Niedersorbischen« (*Zeitschrift für Slawistik*, Band III, Heft 2-4), rec. knjige A. Schroeder, »Die Laute des wendischen (sorbischen) Dialekts von Schleife in der Oberlausitz« (*ibidem*, Band IV, Heft 5).

većavaju sličnost sinhrona fizionomije. Isto tako gl. prijelaz $a > e$ i $z - m e \dot{d}$ u palatala i dl. prijelaz $e > a$ iz a palatala predstavljaju ne samo dva razna procesa nego ujedno i defonemizaciju opozicije dvaju istih vokala u sličnim prilikama s obratnom realizacijom. I tako dalje.¹⁴

Zajedničku lužičku fizionomiju učvršćuju i neki specifični momenti iz lužičko-njemačkih odnosa, o kojima će se govoriti poslije.

Nemogućnost rekonstrukcije »prajezika« (a »prema tome« i nepostojanje lužičke grupe) argumentira se često podacima iz izumrlih donjoluzičkih istočnih dijalekata (današnji jugoistočni dl. dijalekti mužakovski i slepjanski predstavljaju prijelaz prema tim izumrlima i u stanovitom smislu i prema gornjoluzičkom jeziku, osobito mužakovski). Kako je istočni dl. pokazivao veoma jasne veze s lehitskom grupom, upravo s poljskim jezikom, neki rezoniraju ovako: postoje samo lehitska i čeho-slovačka grupa, lužički su dijalekti prvobitno lehitski, ali su se veoma rano izdvojili, izgubili kontakte s cjelinom, došli sekundarno u dodir s češkim govorima, ali kako ni sami nisu predstavljali jedne cjeline, lehitske naslijeđene tendencije i češki utjecaji realizirali su se u svakome od njih izolirano, s time da su se stvarale i ponovno raspadale razne privremene razvojne zajednice, a odnosi s glavninom Lehitâ i s Česima davali su rezultate u razmjeru s geografskom udaljenosti tako da Lužica u stvari jest konglomerat nezavisnih jedinica, koje od sjeveroistoka prema jugozapadu predstavljaju postepene kvalitativne i kvantitativne prijelaze između Lehitâ i Čeho-slovakâ. Za objašnjenje svih procesa koji su se odvijali u smislu te teze navodi se komplicirano smjenjivanje gustih šuma i krčevina, što je čas spajalo, a čas dijelilo.¹⁵ S apstraktnog čisto genetskog stanovišta imala bi takva interpretacija stanovit stupanj vjerojatnosti, veoma ograničen, ali problem grupe jezika nije prvenstveno genetski, nego klasifikacioni problem, a u klasifi-

¹⁴ Nekad je kao veoma važna zajednička lužička crta vrijedilo ispadanje poglasa u jakom položaju između nekih konsonanata na koncu riječi. Ali kako ta pojava ima ograničenja, a zastupljena je i drugdje u slavenskom svijetu, više se ne navodi kao općelužička diskriminanta. Mislim da to uza sve ograde nije ispravno — ona je snažno zastupljena samo kod Kašuba, koji s Lužicom nemaju teritorijalnog dodira, a svagdje drugdje predstavlja više ili manje ograničenu dijalektalnu pojavu, u lužičkim su pak jezicima razne bizarne konsonantske sekvence na koncu riječi — veoma frekventne i regularne te jako individualiziraju općelužičku fizionomiju.

¹⁵ Šumski pojas igraju u sorabističel neobično i izuzetno veliku ulogu, rješavaju sve najteže probleme. Ali šumâ ima svagdje i ne mogu baš lužičke imati neku osobitu historijsku funkciju, koliko se god ne bi mogao njihov utjecaj samâ nijekati. Te šume veoma podsjećaju na »finska plemena« koja su kriva za sve zapletene genetske probleme balto-slavenskih odnosa i koja se uvijek pojavljuju kao *deus ex machina* kad sva druga objašnjenja zakažu.

kaciji jezika i dijalekata genetske činjenice predstavljaju samo jedan od aspekata koji se uzimaju u obzir, genetski su kriteriji u određenoj ravnoteži sa strukturalnima, dijahroni sa sinhronima.¹⁶

To zapravo znači da lužički jezici ipak predstavljaju grupu jezika, ravnopravnu s čeho-slovačkom i lehitskom, iako nešto bližu drugoj nego prvoj i po fenomenologiji svoje geneze različitu od obiju. Ta grupa ima svoju fizionomiju, komponiranu doduše od veoma različitih pojava, ali one na svakoj vremenskoj ravnini djeluju kao dovoljno homogena i individualizirana cjelina kao u svakoj drugoj slavenskoj jezičkoj grupi. Demonstrirati i dokazati sadržaj te formulacije veoma je zanimljiv općelingvistički zadatak, a za njegovo je rješenje potrebno dvoje: općelingvistički pristup u cjelini i još mnogo slavističkih i sorabističkih komparativističkih, dijalektoloških i jezično-historijskih istraživanja u pojedinostima.¹⁷

Prema tome sorabistika zadaje slavistici nekoliko veoma teških problema, koji su za zapadnoslavensku granu ujedno i ključni, ali ujedno i pruža idealan materijal za općelingvistička istraživanja kojih napredak predstavlja uvjet za rješenje tih istih problema i zagonetaka, materijal koncentriran na malenu i dohvatnu terenu, s vremenskom dubinom od četiri stotine godina za tekstove i od tisuću godina za toponomastiku. Možemo prema tome složiti dvije liste komparativističkih problema, jednu općelingvističku i drugu slavističko-sorabističku, povezane tako da su odgovori iz prve uvjet za rješenje pitanja iz druge, a sama problematika druge liste pruža izuzetno pogodnu priliku da se u procesu njezina rješavanja unapređuje, razvija i usavršava metodologija i obogaćuje fond asocijacija za analizu i istraživanja problematike sadržane u prvoj listi.

¹⁶ Reakciju na isključivo historijsko-genetsku klasifikaciju predstavljaju radovi A. Isačenko, »Versuch einer Typologie der slavischen Sprachen«, *Linguistica Slovaca* I—II, i F. Kopečný: »K otázce klasifikace slovanských jazyků«, *Slavia* XIX (osvrť na njih u T. Lehr-Spławińskog u *Biuletynu PTJ* XIV), ali nakon njih slijede radovi koji pomiruju krajnosti, oba 1958. — W. Mańczak, »Problem klasyfikacji genealogicznej języków słowiańskich«, *Z polskich studiów slawistycznych* I (Warszawa) i J. Lekov: Klasifikacijata na slavjanskite ezici, *Slavjanskaja filologija* II (Moskva).

¹⁷ U posljednje se doba mnogo radi na svim tim poljima: može se govoriti o pravom procvatu slavenske toponomastike u DDR, u toku su radovi za lužički dijalektološki atlas (odštampani su kvestionari), Berlinska akademija izdaje fototipska izdanja lužičkih spomenika s obradom (Šewc je objavio Mollera iz 1574, Jules Riote gl. agende iz 1696, a uskoro će se pojaviti Jakubičin Novi zavjet iz 1548, najstariji lužički spomenik, izvanredno važan zato što predstavlja tekst izumrlag istočnog dijalekta).

III

U općelingvističkoj se listi nalaze slijedeća još neriješena pitanja:

1. Koji je konkretni sadržaj apstraktnih pojmova kao »jezik«, »dijalekt« i sl.? Sa stanovišta materijalnih činjenica svakako je istina da su izoglose jedina realnost, ali na jednoj drugoj ravnini lingvističkih spoznaja moramo priznati da su i odnosi između izoglosa također neka realnost, da oni također sačinjavaju jednu lingvističku materiju druge vrste i da baš ta materija predstavlja glavni (iako ni izdaleka jedini) sadržaj i određenje pojmova reda »dijalekt«, »jezik« i sl. Izričaj »izoglose su jedina realnost« zapravo je samo parola reakcije na šlaherijanske predodžbe rane historijske i komparativne lingvistike, ali kao i svaka druga parola toga tipa zastupa samo dio istine, onaj dio koji je krajnja suprotnost, antiteza prethodne teze, dakle iz skrajnosti u skrajnost. Prema tome pojmovi reda »jezik«, »dijalekt« i sl. nisu samo pomoćne metodološke etikete, potrebne za tehničku klasifikaciju činjenica (tj. izoglosa) kako bi se omogućila preglednost i snalaženje, nego su također činjenice, samo što je njihova priroda još uvijek nedovoljno određena.

2. Koji su kriteriji odlučni za hijerarhiju idioma, po čemu se jednom idiomu daje rang jezika, drugomu rang dijalekta, i kako osigurati da se u tome stupnjevanju održi potrebna bar približna ravnomjernost na raznim kontinentima i regijama i u različitim jezičkim familijama višeg i nižeg reda?¹⁸

3. Koji je sadržaj pojma »prajezič«? Prajezici zaista više nisu moderni, ali danas već pomalo prestaje biti moderno i njihovo negiranje. Nalazimo se dakle u situaciji da nam je poznata i teza i antiteza, ali sinteze ne poznajemo. Prajezici su nam očito potrebni za jedne zadatke, ali postojeće koncepcije »prajezič« ometaju izvršavanje drugih zadataka (problem se može postaviti i obrnuto u vezi s negiranjem). Najlogičnije je reći da je prajezič jednostavno »jezik«, da je to samo uvjetna etiketa, relativna; jezik postaje »prajezičkom« samo u odnosu prema drugim jezicima na raznim vremenskim ravninama, a nikakvo drugo svojstvo nije prisutno u prajezičima, tj. svaki je jezik potencijalan prajezič (iako današnja svjetska civilizacija ne daje više mnogo nade za konkretne realizacije te mogućnosti u budućnosti današnjih jezika, naša civilizacija nije doba organskih jezičkih pojava i procesa). Ali takvim se pristupom samo uklanjaju negativne strane pitanja, a od pozitivnih ostajemo

¹⁸ Razumije se da se isti problem javlja ne samo na liniji jezik-dijalekt nego i u međustupnjevima, a također i kod pojmova viših od pojma »jezik« ili nižih od pojma »dijalekt«. O tome v. detaljnije u radu spomenutom u op. 1.

još uvijek prilično daleko, tj. ne objašnjava se priroda odnosa između jezika-prajezika i jezika-potomaka, ne objašnjavaju se procesi koji su sadržaj tih odnosa niti putovi po kojima se ti procesi razvijaju.¹⁹

4. Kakav je odnos između pravaca izoglosa (i tzv. »nediscipliniranih« i onih u tzv. »snopovima«) u jednoj kategoriji jezične i dijalekatske pojavnosti i granica između jedinica reda »jezik«, »dijalekt« i sl. u drugoj takvoj kategoriji?

Sorabističko-slavistički problemi s komparativističkog aspekta nisu manje interesantni od gornjih općelingvističkih (*si parva licet componere magnis*):

1. Kakav je »srodnički odnos« između dl. i gl. jezika u ukupnoj fenomenologiji jezičkih pojava, u svim razdobljima od psl. epohe do danas i u analogiji na adekvatnu problematiku drugih slavenskih jezičkih grupa, u prvom redu lehitske i čeho-slovačke, ali također i srpskohrvatsko-slovenske i makedonsko-bugarske grupe, kao i istočnoslavenske grane? To je posljednje osobito važno — apsolutna interpretacija činjenica ne bi dala rezultate samjerne onima u drugih Slavena, a s komparativističkog je stanovišta baš to važno. Osim toga valja se osigurati od subjektivnosti. Relativna interpretacija nije doduše ništa više imuna od subjektivnosti, ali daje samjerkljive rezultate i stanovita se objektivnost daje postići transpozicijama po ključu.

2. Kakav je isti taj odnos na liniji lužičke grupe prema lehit-skoj i čeho-slovačkoj? Jasno je da i u tom slučaju moramo postupati analogijski, tj. u usporedbi s odnosom između preostalih dviju zapadnoslavenskih grupa kao i između južnoslavenskih, a također treba da se uzimlju u obzir i odnosi među slavenskim granama.

3. *idem* na liniji pojedinoga lužičkog jezika prema drugim dvjema zapadnoslavenskim grupama.

4. *idem* na liniji lužičke grupe prema pojedinim ostalim zapadnoslavenskim jezicima.

5. *idem* na liniji pojedinoga lužičkog jezika prema pojedinim drugim zapadnoslavenskim jezicima.

6. *idem* (u skromnijem opsegu) za pojedine dl. ili gl. dijalekte ili grupe dijalekata u smislu 3. i 5. pitanja.

¹⁹ U lužičkom slučaju oba sorabista s kojima ovdje diskutiram niječu prajezik — Stieber: »nie istiniał nigdy chyba jakiš język prałužicki« (o. c., *Biul. PTJ* XIV, str. 86), Sewc: »eine einheitliche sorbische Sprache... niemals existiert hat« (*SEFES* str. 587). Vrlo se teško izjasniti za te formulacije ili protiv njih — nemoguće je odgovoriti da li je nešto postojalo ili nije ako ne znamo što je to zapravo. Ja bar ne znam.

Cijela je ta problematika razrađena dakle po istoj shemi, a zahtjev za uspoređivanje s problemima na drugim slavenskim tere-nima vrijedi na svakom nivou u podjednakoj mjeri za sva pitanja 1-6, svagdje je samjerljivost podjednako potrebna i to treba uvijek naglašavati. Jasno je odmah da je najzanimljiviji teren istočna Donja Lužica, za koju nam na žalost stoje na raspolaganju samo pismeni spomenici i onomastika. Teoretski postoji mogućnost da rezultati istraživanja postave zahtjev za reviziju dvodjelne podjele lužičke grupe, da ona poput lehitske dobije trećeg, izumrlag člana, ali koliko se sada čini, to će i ostati samo teoretska mogućnost, i to samo u najboljem slučaju, najvjerojatnije je da će bolje poznavanje činje-nića baš likvidirati tu mogućnost. Lužička je grupa kao cjelina unekoliko posredna između čeho-slovačke i lehitske i ujedno ne-koliko bliža drugoj nego prvoj. To je općepoznato i više-manje općeprihvaćeno (bez obzira kako se interpretiralo i koji se zaključci iz toga izvodili), a samo po sebi nije ništa neobično — nigdje ne stoji da stupanj srodnosti mora između svih grupa biti isti! Iz toga logički proizlazi da je stupanj srodnosti između zapadnoslavenskih grupa najviši na liniji lužičke prema lehitskoj, najniži na liniji lehitske prema čeho-slovačkoj, a srednji na liniji čeho-slovačke prema lužičkoj. Ako dakle uzmemo u obzir te izvode i njihove konsekvence odbijemo od sličnosti istočnih dl. dijalekata prema lehitskim osobinama (na lokalnom, poljskom i općelehitskom nivou), onda je malo vjerojatno da će preostale veze na tome terenu kvantitativno ili kvalitativno bitno premašivati prepletanja na poljsko-češkoj i poljsko-slovačkoj granici. Radi se konačno o malenom terenu²⁰ — na području poljskoga, češkoga ili slovačkog jezika tako maleni tereni ne padaju u oči, ali u maloj Lužici ništa ne izbjegne pažnji. A ta je pažnja usmjerena sada samo na donjolužičko-poljski odnos — možda će se pak isto tako plodni ili još plodniji rezultati pokazati za donjolužičko-gornjolužički odnos? Na nj sada svakako nije upra-vljena dovoljna pozornost u tim proučavanjima. Isto se tako neraz-mjerno manja pažnja posvećuje ostalim lužičkim granicama izvan donjolužičko-poljske. Odnosi s polapštinom i gl. odnos prema češkom jeziku istražuju se još kako-tako, ali uglavnom samo u pravcu prema sjeveru i jugu. Zapad je (izuzmu li se dijalektološki interesi) gotovo potpuno zapostavljen — istina je da je taj pravac tehnički najteži.²¹

²⁰ Uostalom ipak nešto većem nego je bilo poznato po standardnim slavističkim djelima — v. Frido Mětšk, »Serbsko-polska řečna hranica w 16. a 17. lětstotku«. *Lětopsis Institutu za serbski ludospyt*, Rjad B, číslo 5. (i karta).

²¹ Za ilustraciju tih teškoća pogodan je jedan noviji rad, koji ipak operira s relativno opsežnim materijalom — E. Eichler i H. Naumann, »Zur Lautlehre der slawischen Orts- und Flurnamen in den Kreisen Grimma und Wurzen.« *Lětopsis Institutu za serbski ludospyt*, Rjad A, Číslo 6).

da je materijal najsiromašniji, ali taj pravac veoma mnogo obećava s komparativističkog stanovišta. Nemamo praktički nikakve predodžbe što sve ne može tamo iskrsnuti, osobito u čisto zapadnom pravcu (a i na jugozapad također nije usmjerena pažnja iako bi se možda baš tamo mogle revidirati predodžbe o gl.-češkim odnosima). Možemo zapravo reći da danas još nitko nije u stanju reći kakve su bile granice i odnosi između polapskog, donjolužičkog, gornjolužičkog i češkog jezika niti kakvi su tamo tipovi postojali i davno iščezli.

IV

Veoma su osebujni i neobično zanimljivi i problemi slavističkog i općelingvističkog pristupa sorabističkim pitanjima iz preostalih dvaju kompleksa — problematike njemačko-lužičkih jezičkih i etničkih odnosa i problematike lužičkih standardnih jezika. Tim se problemima poklanja manja pažnja budući da su oni, za razliku od komparativističkih, na prvi pogled po svojoj naravi samo »unutarnji« lužički problemi što se mnogo ne tiču drugih slavista, koji pak mogu eventualno pomoći u njihovu rješavanju i istraživanju itd. Ali, kako rekoh na početku, takvo je gledanje površno. Prvo, lužički problemi gledani iz tih dvaju aspekata mogu dati veoma korisne analogije za druga slavenska područja gdje se slični odnosi javljahu ili se javljaju, i drugo, ti su problemi veoma perspektivni za općelingvistička istraživanja. Raspravljat ću o oba ta aspekta zajedno zato što se o njima može manje reći, jer je njihova problematika zasad mnogo slabije obrađena i manje poznata od komparativističke, i zato što su međusobno veoma čvrsto povezani, jače nego što bi se reklo na prvi pogled.

Problemi njemačko-slavenske simbioze, međusobnih jezičkih utjecaja, germanizacionih procesa itd. nisu još ni izdaleka istraženi ni dovoljno ni na zadovoljavajući način iako predstavljaju jedan od glavnih sadržaja jezičke povijesti zapadnoslavenske grane, a u približno jednakoj mjeri važni su i za slovenski jezik. U prošlosti nisu obrađeni iz raznih objektivnih i subjektivnih razloga koje je lako razumjeti, a danas se više i ne mogu proučavati u živom procesu: polapština već tri stoljeća ne postoji, između Čeha, Poljaka, Slovaka i Slovenaca s jedne i Nijemaca s druge strane došlo je do više-manje konačna razgraničenja i razvrstavanja s nikakvim ili s veoma uskim kontaktnim pojasima. Ostaje dakle samo Lužica.

Lužičkosrpsko područje može pružiti odličan uvid u sve pojave i procese njemačko-slavenskih odnosa, na svim vremenskim ravninama od najranijeg srednjeg vijeka do današnjice, sa svim stupnjevima izumiranja — od terena za koje samo stručna toponomastika može utvrditi njihov nekadanji slavenski karakter do selâ s gotovo

svim vidovima slavenskog etničkog i jezičkog karaktera. Osim toga treba naglasiti da je historijska dokumentacija u Lužici bogatija nego u većini drugih poprišta njemačko-slavenske simbioze, koja su inače bila uglavnom na osjetno nižoj razini materijalne civilizacije i sa znatno slabijim kontinuitetom administracije. Ali koliko god Lužica pružala odličan analogijski studijski materijal,²² valja imati u vidu vrlo važne kategorijske kvantitativne i kvalitativne razlike u odnosu na druge slične slavenske terene:

a) U Lužici nema znatnijih konkurenata njemačkoj državnosti, za razliku od stanja u Češkoj, Poljskoj, pa i u Sloveniji (rane veze s Poljskom ostale su bez posljedica, veze s češkom krunom neutralizirane su njezinim odnosom prema njemačkim formacijama, a u Lužici nije bilo ozbiljnijih vlastitih organizacija).

b) Lužički teren bio je u cjelini podložan i njemačkoj kolonizaciji i njemačkom feudalizmu (odnosno kapitalizmu), a u drugih su Slavena podložnih njem. utjecaju postojala područja neugrožena etnički izravno, nego samo posredno preko tuđe nadgradnje, ili su bila potpuno čista odnosno pod drugim utjecajem (ruskim, mađarskim, talijanskim). Lužički etnički organizam nije dakle imao rezerve otkuda bi mogao neutralizirati njemački pritisak.

c) Etnički organizam Lužičkih Srba nije imao ozbiljnijih kontakata s drugim etničkim jedinicama, slavenskim i neslavenskima, nego samo s Nijemcima (dodiri s Polabljanima i s češkom i poljskom periferijom nisu mogli mnogo pomoći — u sva se tri slučaja i opet radi o terenu njemačke kolonizacije!).

d) Lužički Srbi bili su plemenski veoma rasparcelirani, duže od većine Slavena i samo su potomci dviju nešto većih i čvršćih formacija — Lužičana (kasnija D. L.) i Milčana (kasnija G. Lužica) — doživjeli modernu civilizaciju, koja omogućuje pretvaranje etničkih jedinica u nacije, a i oni sami bez dovoljnog međusobnog teritorijalnog dodira.

e) Mogućnost stvaranja nacije nije realizirana, nego se stvorilo stanje koje je teoretski izvanredno teško okarakterizirati.

Etnički status Lužičkih Srba predstavlja neobično zanimljiv teoretski problem, sociološki, historijski, ali i općelingvistički. Generalni odnos između jezika i nacije danas se mnogo raspravlja u lingvistici, osobito u socijalističkim zemljama. Šewc smatra da je

²² Izvanredno poučan i sistematičan materijal daje Mětškova studija »Verschiebungen der deutsch-sorbischen Sprachgrenze in den meissnischen Ämtern Grossenhain und Mühlberg von 1500 bis zum Erlöschen der sorbischen Sprache«, (*Die Welt der Slaven*, Wiesbaden, Jg V, Heft 2), dokumentiran i plastičan (Mětšk ima cio niz srodnih radova; isp. njihov pregled u osvrtu J. Mlynka u časopisu *Rozhľad*, Budyšin 1960, č. 8).

postojanje dviju lingvističkih jedinica u Lužičkih Srba, gornjolужиčkog i donjolужиčkog jezika, udruženo s političkim, etničkim, historijskim i sociološkim dvojtstvom, krivo da se nije razvila lužička nacija, a ona bi se bila mogla razviti samo u slučaju da su izvanjezički uvjeti dopustili oblikovanje zajedničkog općelužičkog standardnog jezika.²³ U tome stavu ima nekoliko teoretski krivih premisa. U prvom redu lingvistički status »jezika« nije funkcija egzistencije standardnog jezika — dovoljan je sardski, provansalski ili donjonjemački primjer — i obratno, oblikovanje standardnog jezika nije funkcija lingvističkog statusa »jezika« za dani idiom — dovoljan je primjer danski jezik i norveški *bokmål* (riksmål).²⁴ Jezik u lingvističkom smislu i jezik u smislu standardnog jezika dvije su veličine što pripadaju raznim spoznajnim kategorijama, standard je i u jeziku isto toliko sociološki koliko i lingvistički pojam. I drugo, zajednički standardni jezik nije apsolutni imperativ kao uvjet da se kojoj formaciji prizna status nacije, pa ni jezik u lingvističkom smislu nije takav uvjet. Nacija je određena konstantama svoje jezičke situacije, što je o b i č n o, ali ne i o b v e z a t n o, jedan jezik. Nije dužnost dijalektičko-materijalističke lingvističke teorije da formacije koje funkcioniraju kao nacije razbija samo da bi se zadovoljili formalistički zahtjevi poznatih »četiriju jedinstava«. ²⁵ Jezička i etnička situacija Lužičkih Srba nije dakle ni jedini ni odlučujući razlog što se nije razvila lužičkosrpska nacija — etnički, sociološki i jezični startni položaj davao joj je šansu da se razvije²⁶ uza sve teškoće (među kojima premalen teren i premalen broj nisu na posljednjem mjestu). Zaključak iznesen pod e rezultat je prilika prikazanih pod a-d. Ključ je dakle u karakteru lužičko-njemačkih odnosa. Sami lužički Srbi daju nevjerojatno različite definicije svoga emocionalnog i racionalnog odnosa prema nijemstvu i lužičkom srpstvu, s mnogobrojnim nijansama i s velikom amplitudom krajnjih stavova. Istraživanja usmjerena na prirodu lužičko-

²³ *SEFFES passim*, osobito str. 582/3, 395.

²⁴ Razumljivo je dakle zašto Sewc smatra da je kašupski danas samo dijalekt, iako »veoma ekstreman«, poljskog nacionalnog jezika (*ibidem* 589) i da zato što donjonjemački nije dosegao »die Stufe von Nationalsprachen« ima »auf Grund der besonderen ökonomisch-politischen Entwicklung... den Charakter eines deutschen Territorialdialekts« (*ibidem* 583).

²⁵ U tome pogledu nemam ništa bitno dodati stavovima koje sam još god. 1953. iznio u studiji »Jezik i nacija«, *Pogledi* br. 11. Zagreb.

²⁶ Rezultat je mogla biti nacija bilo s jednim ili s dva standardna jezika, a mislim da je moglo doći čak i do jednog jezika u lingvističkom smislu pod uvjetom da su se stanoviti procesi bili počeli dovoljno rano (to, po mom mišljenju, vrijedi uostalom kao potencijalnost za sve slavenske grupe jezika i za istočnu granu). Mislim da bi u tom sklopu bilo teoretski korisno analizirati albanski problem, koliko su god analogije površne. Isto vrijedi i za analizu kašupsko-poljskih odnosa, što je Sewc i pokušao (o. c., str. 588—590).

-njemačkih jezičkih i etničkih odnosa i na prirodu etničkog razvitka i današnjeg etničkog stanja (u smislu teorije o naciji) samih Lužičkih Srba moraju unaprijediti i općelingvističke i sociološke spoznaje²⁷ i metode, kao i teoriju historije. Iz aspekta slavističke znanosti već je spomenuta korist za fond asocijacija iz problematike slavensko-njemačkih odnosa (razumije se, uz strogo uzimanje u obzir elementa pod *a-e*, specifičnih za Lužicu), što sve ima i opću vrijednost za kontaktnu teoriju na lingvističkom, sociološkom i etnološkom planu, a isto toliko korisnih analogija može pružiti proučavanje slavenskih pojava plemenske organizacije u Lužici.²⁸

Njemačko-lužički odnosi predstavljaju interesantno polje istraživanja i u uže lingvističkom smislu. Ostavivši po strani (inače nipošto nezanimljive) lužičke utjecaje na njemački jezik, lokalne i šire, ostaju raznovrsne struje jezičkih utjecaja iz njemačkog jezika u lužičke. Zastupljene su sve pojave germanizama (leksičkih, semantičkih, sintaktičkih, tvorbenih i sl.) što se i inače javljaju u slavenskim jezicima koji su s njemačkim bili u dodiru, ali s obzirom na lužičke specifičnosti *a-e* njihova je kvantiteta prerasla u novu kvalitetu. U prvom redu zahvaćene su i oblasti koje su drugdje samo izuzetno i u vrlo ograničenom opsegu podložne germanizmima. Tako je artikulaciona baza snažno inficirana i akustički dojam (izoliran od slavenskog semantičkog sadržaja i slavenske reparticije sekvenca) pri realizaciji nekih glasova nije više slavenski: artikulacija *r*, kategorije zvučnosti i bezzvučnosti kod okluziva, priroda nosnih sonanata i možda još što djeluje više njemački nego slavenski. Isto vrijedi i za neke elemente u realizaciji gl. iktusa (dl. nisam dovoljno slušao). Sve je to još veoma slabo poznato, ali nema sumnje da i za proučavanja ove vrste vrijedi dosadana formula o dvojnoj koristi, slavističkoj i općelingvističkoj (osobito za istraživanje psihološke strane u procesima jezičkih utjecaja).

Lingvistička strana njemačko-lužičkih odnosa ima reperkusije i na dva druga aspekta sorabističke problematike (osim jezičko-na-

²⁷ Problem je veoma kompliciran, nacija kao pojmovna kategorija nije još metorono ni opisana ni definirana, a shvaća se obično preusko. U svakom je slučaju sigurno da u današnjoj teoriji nacije u nas, a u drugim socijalističkim zemljama još više, nedostaje elasticiteta: pitanje se ne da riješiti statičkim i gotovo školaističkim nedijalektičkim baratanjem etiketama poput »narod«, »nacija«, »narodnost« i sl. bez precizne definicije njihova sadržaja.

²⁸ Mislim da se danas u literaturi precjenjuju etničke razlike između Gornje i Donje Lužice, kao i plemenske opreke unutar tih formacija i okolo njih (danas izumrla plemena). Nije vjerojatno da sve te suprotnosti u početnom stadiju kvalitativno prelaze okviru koji su postojali u drugim slavenskim društvima, a bitno ih ne prelaze vjerojatno ni kvantitativno. Već sama činjenica da je bio moguć prijelaz plemenskog imena Lužičana na teren Milčana (što i jest uvjetovalo današnje nazive dl. i gl.) govori mnogo, a sigurno bi se mnogo dobilo studijem sadržaja i razvitka etničkog pojma Serbi u Lužici.

cionalnog, o kojem je sada riječ): na praktična i teoretska pitanja dl. i gl. jezičkog standarda (o čemu na koncu) i na komparativističke probleme (što je već spomenuto).

S obzirom na kvalitetu i intenzitet njemačkih utjecaja na lužičke jezike jasno je da njihova uloga u formiranju fizionomije lužičke grupe jezika ne može biti mala. U skladu s postavkama o načelima lingvističke klasifikacije, iznesenima u drugom dijelu ove studije, ta je fizionomija važan klasifikacioni kriterij. Neki su njemački elementi u gl. i dl. strukturi još uvijek strana tijela, ali drugi su već postali njezin integralni dio, funkcionalan i neuklonjiv bez razaranja. Jedni od njih djeluju divergentno — npr. u leksici gl. *štom* (< Stamm) i dl. *bom* (< Baum) kao ekstreman slučaj — ali mnogo češće povezuju oba lužička jezika. Principijelno nema razlike između funkcije germanizama u konačnom oblikovanju lužičke grupe i funkcije balkanizama za fizionomiju makedonsko-bugarske grupe. Općelingvistička vrijednost te činjenice ne da se nijekati.

V

I na koncu — problematika lužičkih standardnih jezika.

Može se reći da velik dio Slavena ima vrlo znatne poteškoće pri oblikovanju svojih standardnih jezika. Lužički Srbi nisu izuzetak, oni dapače u tom pogledu predvode: uz probleme s kojima se bore ostali Slaveni imaju i svoje specifične teškoće. Jasno je da te specifičnosti izvire u prvom redu iz njemačko-lužičkih odnosa. Jedan dio te problematike javlja se i u drugim slavenskim jezicima koji su pretrpjeli jači njemački utjecaj, samo što se tamo javlja u manje zaoštrenu obliku (problemi vulgarnizama i kalkova, regulacija semantičkih sadržaja i vrednota prema njemačkim kalupima, kopiranje sintagmi i sl.). U vezi s time iskrsava problem purizma, karakterističan za slavenske jezike podvrgnute jakom njemačkom utjecaju, kao i problem više-manje artificijelnih slavizama, koji u lužičkim jezicima (kao i u slovenskom, slovačkom i hrvatskosrpskom) često predstavljaju samo drugu stranu medalje u odnosu na germanizme: vulgarnizam se zamjenjuje češkim ili poljskim kalkom njemačkog modela.

U tome je sklopu kritična teoretska strana. Za konsolidaciju standarda neophodno je diferencirati njemačke elemente, definitivno uklopljene u strukturu, od onih koji nisu asimilirani, tj. nemaju sa stanovišta standardnog jezika strukturne funkcije (bilo da dana funkcija nije još razvijena, bilo da je vrše domaći elementi). Taj problem ima izrazitu teoretsku vrijednost. Ali osobitu važnost ima jedan sasvim poseban moment. Lužički jezici nemaju za govorne subjekte koji se njima služe sve funkcije koje jezički instrument

normalno posjeduje i vrši. Dio tih funkcija preuzeo je njemački jezik, na planu standarda i na planu razgovornog jezika. Ne postoji još nikakva ozbiljna analiza o opsegu funkcijâ lužičkih jezika, o njihovu smislu, koristi, o tome što je njihov *raison d'être*. Problem ima kapitalno općelingvističko značenje, u modernom civilizacionom razvoju na izvanevropskim terenima bit će sve više analognih slučajeva i treba što prije razraditi opće postavke o standardnim jezicima s nepotpunim funkcijama. Lužica jedina u Evropi pruža materijal za takvo proučavanje. Taj općelingvistički problem Lužičani ne mogu sami riješiti, ali njegovo je rješenje za njih neophodno potrebno, potrebnije od vlastitih etimoloških rječnika, dijalektoloških i toponomastičkih atlasa i sličnoga, za što su sve slavisti izvan Lužice zainteresiraniji od samih Lužičana.

Postoji, konačno, i cio niz praktičnih problema u izgrađivanju jezičkih normi, koji su u Lužici više-manje isti kao u većini drugih slavenskih jezika (osobito južnih, u prvom redu našega, a onda i u slovačkom, bjeloruskom, ukrajinskom). O tome podrobno govorim na drugome mjestu;²⁹ ovdje bih samo naglasio da je i s toga stanovišta sorabistika plodna i za slavistiku i za opću lingvistiku: za prvu zato što su problemi u Lužici veoma zaoštreni pa se zato lakše uočavaju, za drugu zato što se manifestiraju u specifičnim i veoma interesantnim uvjetima o kojima se govori u cijelom ovom radu.

D. Brozović: ÜBER DEN SLAVISTISCHEN UND ALLGEMEIN LINGUISTISCHEN ZUGANG ZU DEN SORBISCHEN SPRACHEN

Zusammenfassung

Der Komplex der Probleme im Zusammenhang mit den sorbischen Sprachen erregte von jeher das Interesse nicht nur der Wissenschaft, sondern auch der breiten Öffentlichkeit. Dieses Interesse gliedert sich in drei Richtungen auf.

Das wissenschaftliche Interesse der Slavistik hat sich auf die vergleichenden Probleme konzentriert (die Natur der Verhältnisse zwischen zwei sorbischen Sprachen, zwischen der sorbischen und der lechischen oder der tschecho-slovakischen Gruppe, zwischen den einzelnen sorbischen Sprachen und der lechischen, bzw. der tschecho-slovakischen Gruppe, zwischen den einzelnen sorbischen Sprachen und den

²⁹ Isp. moj doprinos u diskusiji na I sorabističkoj konferenciji u Budyšinu, u listopadu 1960. *Lětopis Instituta za serbski ludospyt*, Rjad A, č. 8.

anderen westslavischen Sprachen usw.). Das vergleichende slavistische Interesse ist auch in der sorbischen Dialektforschung entscheidend. — Die Phänomene des jahrhundertelangen Absterbens der sorbischen Sprachen, sowie der Charakter der national-sprachlichen Verhältnisse zwischen den Deutschen und den Lausitz-Sorben haben leider bis jetzt vorwiegend das publizistische Interesse an sich gezogen. — Das Interesse der Lausitz-Sorben selbst, insofern sie keine Slavisten sind, ist meistens auf die praktischen, normativen Fragen des Schulgebrauchs, der Literatur, des Journalismus usw. beschränkt.

In der Abhandlung werden diese drei Gruppen der Probleme analysiert, und man kommt zu dem Schluss, dass jede dieser Gruppen ein ausserordentlich interessantes Gebiet für die allgemeine Linguistik darstelle. Die Lausitz ist klein, und die sprachliche und die dialektische Problematik in ihr sind sehr zugespitzt, sehr auffällig, unglaublich verflochten und reich an den verschiedensten Analogien, die man nutzbringend auf die Slavistik und die allgemeine Linguistik anwenden kann.

Der Verfasser glaubt, dass die heutige Slavistik die Divergenzen in der Lausitz überschätze und die allgemein sorbischen Eigenschaften unterschätze. Die allgemein sprachliche Physionomie der sorbischen Gruppe wird analysiert und es wird festgestellt, dass diese Gruppe der lechischen und der tschecho-slovakischen gleichstehe. Dabei wird gezeigt, von welchem Nutzen die Forschung der sorbischen Problematik für die Slavistik und die vergleichende Grammatik ist.

Die Erforschung der deutsch-sorbischen Verhältnisse bereichert sehr den Fond der Assoziationen zum Studium der deutsch-slavischen Symbiose und der Prozesse der Germanisierung auch auf anderen Gebieten. Dabei muss man besonders die ausdrücklichen Sondereigenschaften des Lausitzer Falles in Betracht ziehen.

Zum Schluss wird auf die enge Abhängigkeit zwischen der Problematik der deutsch-sorbischen Sprachverhältnisse und der Problematik der Normierung der Ober- und Niederlausitzer Sprache hingewiesen, worauf man bis jetzt nicht genügenden Wert gelegt hat. Auch diese Probleme sind von bedeutendem Interesse für die allgemeine Linguistik, besonders deswegen, weil die sorbischen Sprachen heute in Europa ein einzigartiges Beispiel der »Standardsprachen mit unvollkommener Funktion« darstellen.